

# ΟΡΘΟΔΟΣΙΑ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΣ ΟΡΟΙ ΕΝΟΣ ΖΩΤΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Ομιλία της Α.Θ. Παναγιόττος του Οικουμενικού  
Πατριάρχου κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ  
κατά την τελετήν της αναγορεύσεως Αυτού εις Επίτιμον  
Διδάκτορα του Πανεπιστημίου Στερεάς Ελλάδος

Μακαριώτατε Αρχιεπίσκοπε Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ιερώνυμε,  
Ἐξοχώτατε κ. Ε. Στυλιανίδη, Υπουργέ Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της  
Ελλάδος,

Ἱερώτατε Ποιμενάρχα της θεοσώστου Επαρχίας ταύτης, ἀδελφέ Μητροπολίτα  
Φθιώτιδος κ. Νικόλαε,

Ἐντιμολογιώτατε Πρόεδρε της Διοικούσης Επιτροπῆς του Πανεπιστημίου Στερεάς  
Ελλάδος κ. Γρηγόριε Σκαλκέα,

Ἱερώτατοι Ἀδελφοί,

Εντιμότατοι Ἄρχοντες της Επαρχίας ταύτης,

Ελλογιμώτατοι κ. Καθηγηταί,

Κυρίαί και Κύριοι,

Ο πολιτισμός της νεωτερικότητος επηρέασεν εις βάθος την ιστορικήν πορείαν ολοκλήρου της ανθρωπότητος. Κατά τους τελευταίους αιώνας εγεννήθησαν τα θαύματα της επιστήμης και της τεχνολογίας, η συνταγματική δημοκρατία, τα δικαιώματα του ανθρώπου, τα κοινωνικά κινήματα, η ανοικτή κοινωνία, επετεύχθη αλματώδης οικονομική ανάπτυξις και εντυπωσιακή άνοδος του βιοτικού επιπέδου διά σημαντικόν αριθμόν ανθρώπων. Κατά τους νεωτερικούς χρόνους εγνωρίσαμεν όμως και πολλά δεινά, τας μεγάλας πολιτικάς, κοινωνικάς και οικονομικάς κρίσεις, τον κλονισμόν των θεσμών και των παραδοσιακών αξιών, τους φονικούς παγκοσμίους πολέμους, την καταστροφήν του φυσικού περιβάλλοντος, ανείπωτον βίαν καί βαρβαρότητα.

Εζήσαμεν, όντως, την «διαλεκτικήν» και την αμφισημίαν του νεωτερικού πολιτισμού, κοιτίδα του οποίου υπήρξε το κίνημα του Διαφωτισμού. Ο Διαφωτισμός θεωρείται δικαίως ως μία βαθειά τομή εις την ιστορίαν της ανθρωπότητος, η οποία προεκάλεσε καθοριστικάς ανατροπάς εις την σχέσιν του ανθρώπου με τον Θεόν, με τον εαυτόν του, με τον συνάνθρωπον και με τον κόσμον. Τα μεγάλα οράματα του Διαφωτισμού, παρά τας ποικίλας αμφισβητήσεις των, όχι μόνον δεν έχουσι απολέσει τον δυναμισμόν καί την εγκυρότητα των, αλλά φαίνεται ότι σήμερον αναπτύσσουσι την παγκόσμιον δυναμικήν των. Εις την εποχήν της μετανεωτερικότητος ή της υστέρως

νεωτερικότητα ζώμεν την παγκοσμιοποίησιν των επιτευγμάτων του νεωτερικού πολιτισμού, παραλλήλως προς την απομυθοποίησιν των «μεγάλων αφηγήσεων» του.

Είναι προφανές ότι και αι θρησκείαι, ως ζώσαι εντός αυτού του πολιτισμικού πλαισίου, είναι εκ των πραγμάτων υποχρεωμένοι να λάβουν θέσιν, να διατυπώσουν την ιδιικήν των πρότασιν ζωής εν όψει των συγχρόνων προκλήσεων. Το πρόβλημα των σχέσεων των με την νεωτερικότητα είναι εν εκ των πλέον δύσκολων ερωτημάτων, τα οποία ετέθησαν ποτέ εις τας θρησκείας.

Και η Ορθόδοξος Εκκλησία ζη μέσα εις το ιστορικόν, κοινωνικόν και πολιτισμικόν πλαίσιον, το οποίον ορίζουν η νεωτερικότης και αι πολυδιάστατοι επιρροαί της, όπου και καλείται να δώση την μαρτυρίαν περί του σταυρωθέντος, αναστάντος και ερχομένου Χριστού, να σαρκώση την ζωτικήν χριστιανικήν αλήθειαν περί τού Θεού, του ανθρώπου και του κόσμου.

Το πρώτον βήμα διά την Ορθοδοξίαν είναι, εις το σημείον αυτό, η υπέρβασις της δήθεν αυτονοήτου αρνητικής στάσεως έναντι τού Διαφωτισμού, η ανάκαλυψις τού «ανθρωπίνου προσώπου» της νεωτερικότητος καί η θεώρησις του ανθρωπισμού ως συμμάχου εις τον καλόν αγώνα δια την ελευθερίαν. Χωρίς ουσιαστικήν συνάντησιν και διάλογον με την νεωτερικότητα δεν είναι δυνατόν να αρθρωθή καίριος χριστιανικός θεολογικός λόγος, ο οποίος νά εγγίξη τον σύγχρονον άνθρωπον και να απαντά εις τα αγωνιώδη υπαρξιακά ερωτήματά του.

Ο Διαφωτισμός και ο Χριστιανισμός ευρίσκοντο, βεβαίως, επί μακρόν επί ποδός πολέμου. Τα κινήματα, τα οποία, από του 18ου αιώνος μέχρι σήμερον, ηγωνίσθησαν δια την ελευθερίαν και τα δικαιώματα του ανθρώπου, εστρέφοντο απροκαλύπτως κατά της Εκκλησίας, την οποίαν αντιμετώπιζον ως κατάλοιπον ενός σκοτεινού παρελθόντος και ως ανασταλτικόν παράγοντα δια την πρόοδον της ανθρωπότητος. Πέραν αυτού, η ελευθερία της θρησκείας ως δικαίωμα του ανθρώπου κατενοήθη ως ελευθερία από την θρησκείαν και ως ελευθερία κατά της θρησκείας.

Ήτο φυσικόν αι χριστιανικαί εκκλησίαι νά διαφωνήσουν με τον τρόπον με τον οποίον οι εκπρόσωποι του Διαφωτισμού ηρμήνευσαν την ελευθερίαν του ανθρώπου. Είδον εις την αυτονομίαν, εις το αγωνιστικόν αυτό σύνθημα του Διαφωτισμού, την αυτοαποθέσιν του ατόμου, την προσπάθειαν αυτού να άπαλλαγή από τας ετερονόμους δεσμεύσεις, αι οποίαι προήρχοντο εκ των θεσμών, εκ της παραδόσεως και της θρησκείας. Εγράφη ότι ουδεμία έκφρασις του νεωτερικού πνεύματος υπήρξεν η οποία να μην αντιμετώπισεν αρχικώς την αντίδρασιν και αντίστασιν των εκκλησιών και της θεολογίας. Ακόμη και σήμερον, αι προκαταλήψεις και η δυσπιστία μεταξύ εκπροσώπων του Χριστιανισμού και της νεωτερικότητος δεν έχουν εκλείψει.

Είναι, βεβαίως, γεγονός ότι μεταξύ της χριστιανικής εικόνας τού ανθρώπου και της ανθρωπολογίας του Διαφωτισμού υπάρχουν ριζικαί διαφοραί. Οι όροι ορθολογισμός, ατομοκεντρισμός, δικαιωματισμός, υπεραισιόδοξος θεώρησις της ανθρωπίνης φύσεως, ενδοκοσμικός προσανατολισμός κ.ά., με τους οποίους η χριστιανική θεολογία εκφράζει την κριτικήν της εις την νεωτερικήν ανθρωπολογίαν, στρέφουν την προσοχήν μας εις ουσιαστικά προβλήματα μεταξύ Χριστιανισμού καί νεωτερικότητος. Η υψίστη μορφή ελευθερίας δια την Ορθοδοξίαν δεν είναι η αυτονομία του ατόμου και ή διεκδίκησις δικαιωμάτων δια τον εαυτόν μας, αλλά η εκουσία παραίτησις από τα «ατομικά» δικαιώματά μας, εις το όνομα της αγάπης. Η Ορθοδοξία είναι ο χώρος εκείνης της ριζοσπαστικής ελευθερίας, η οποία «ου ζητεί τά εαυτής»,

αλλά διακονεί. Αι διαφοραί αὐται δεν επιτρέπουν να ἄρθῃ ἡ ἔντασις μεταξύ Χριστιανισμοῦ καὶ νεωτερικοῦ πολιτισμοῦ, παραλλήλως ὅμως δεν καταδικάζουν τους δυο αὐτούς κόσμους εἰς μίαν ἀδιέξοδον ἀντιπαράθεσιν. Αἱ δυσκολίαι διαλόγου Χριστιανισμοῦ καὶ Διαφωτισμοῦ δεν σημαίνουν ὅτι ὑπάρχει οὐσιαστικὴ ἀσυμβατότης των δυο αὐτῶν μεγεθῶν.

Επὶ τῆ βᾶσει των λεχθέντων περὶ τῆς σχέσεως χριστιανικῆς καὶ νεωτερικῆς ἀνθρωπολογίας, σημειούμεν τα ἐξῆς, αναφορικῶς πρὸς τον ἀντίλογον καὶ τον διάλογον Ορθοδοξίας καὶ νεωτερικότητος:

Εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς Ανατολήν ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ φόβον ἀλλοιώσεως τῆς ορθοδόξου ἡμῶν ταυτότητος, ἐκφράζουν ἓνα ἀκραῖον ἀντιδιαφωτισμὸν, ὑποτιμούν τας ἀνθρωπιστικὰς παραδόσεις τῆς Δύσεως καὶ περιχαρᾶκῶν ἔχονται εἰς μίαν κλειστὴν Ορθοδοξίαν. Ἡ στάσις αὕτη ἀποκαλύπτει προκαταλήψεις καὶ ἀδυναμίας καὶ ἐμφανέστατα δεν ἀποτελεῖ δημιουργικὴν ἀντιμετώπισιν τῆς προκλήσεως του νεωτερικοῦ πνεύματος. Ἡ κατάφασις των νεωτερικῶν ἀνθρωπιστικῶν κατακτήσεων δεν ὀδηγεῖ νομοτελειακῶς εἰς ἀμβλυνσιν τῆς ορθοδόξου αὐτοσυνειδησίας.

Ὁ διάλογος τῆς Ορθοδοξίας με τὴν νεωτερικότητα δεν πρέπει να εἶναι ἀμυντικὸς, ὡς να εἴχομεν να ἀντιμετωπίσωμεν μίαν ἀπειλήν κατὰ τῆς παραδόσεως καὶ κατὰ τῆς ἰδιοπροσωπίας ἡμῶν. Εἶναι καιρὸς να παύσωμεν να ταυτίζωμεν τον Διαφωτισμὸν με τὴν ἀντιεκκλησιαστικὴν καὶ ἀθεϊστικὴν διάστασίν του, με φονταμενταλισμὸν τῆς νεωτερικότητος, καθὼς καὶ να ἀποδίδωμεν τα δεινὰ των τελευταίων αἰῶνων εἰς ἐπιρροὰς του. Ὁ ἄνθρωπος εἶχεν ἀπολέσει τον παράδεισον πολὺ πρὶν ἀπὸ τον Διαφωτισμὸν καὶ τὴν νεωτερικότητα!

Ὅμως εἰς τας κοινωνίας μας ὑπάρχουν καὶ οἱ φωταδισταί, οἱ ὁποῖοι ἐκφράζουν πηγαῖον ἐνθουσιασμὸν δια τὴν πρόοδον, τὴν ὁποῖαν σηματοδοτεῖ καὶ ἐγγυᾶται ἡ δυτικὴ νεωτερικότης, ἐνὼ παραμένουν τελείως ἀνυποψίαστοι δια τας ἐσωτερικὰς ἀντιφάσεις καὶ τὴν διαλεκτικὴν του Διαφωτισμοῦ. Δι' αὐτούς ἡ Ορθοδοξία ἀνήκει εἰς τὴν προνεωτερικότητα, στερεῖται ἀνοικτοσύνης καὶ οἰκουμενικοῦ πνεύματος καὶ ῥέπει πρὸς τον φονταμενταλισμὸν καὶ τον ἐθνοκεντρισμὸν. Οἱ ἀδιόρθωτοι ὅμως οὔτοι ὑπερνεωτερικοὶ οφείλουν νὰ κατανοήσουν ὅτι εἰς τὸ κέντρον τῆς ορθοδόξου ἀνθρωπολογίας εὐρίσκεται ἡ ἐλευθερία του ἀνθρωπίνου προσώπου. Ἡ Ορθόδοξος Ἐκκλησία πάντοτε ἐσεβάσθη τας πολιτισμικὰς ἰδιαιτερότητας των λαῶν, εἰς τους ὁποίους ἐκήρυξε τὸ χριστιανικὸν εὐαγγέλιον. Οἱ ἐν λόγῳ εἶναι ἀνάγκη να συνειδητοποιήσουν ὅτι ἀποτελεῖ παραλογισμὸν να στρέφεται τις κατὰ του Χριστιανισμοῦ, ἐν ὀνόματι του ἀνθρωπισμοῦ. Ὁ νεωτερικὸς ἀνθρωπισμὸς τῆς Δύσεως προϋποθέτει τὴν μακρὰν θητείαν του πολιτισμοῦ τῆς Δύσεως εἰς τον Χριστιανισμὸν.

Ἐν ὄψει ὅλων αὐτῶν, τὸ ζητούμενον σήμερον δια τὴν Ορθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὴν θεολογίαν δεν δύναται να εἶναι ἡ συνολικὴ ἀπόρριψις τῆς νεωτερικότητος ἢ ἡ ἀκριτος ἀποδοχὴ τῆς. Ὁ κριτικὸς διάλογος ἀποτελεῖ καὶ ἐδῶ τὴν μοναδικὴν υπεύθυνον ἐπιλογὴν. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ υιοθέτησις ἐκείνων των στοιχείων τῆς νεωτερικότητος, ἐπὶ των ὁποίων ἐθεμελιώθησαν αἱ σύγχρονοι δημοκρατικαὶ ἀνοικταὶ κοινωνία, δεν σημαίνει ἀποδοχὴν του Διαφωτισμοῦ εἰς τὸ σύνολόν του, ἀκόμη καὶ των ἀκραίων ἐκφάνσεών του. Ἀντιθέτως, θα ἀσκήσωμεν κριτικὴν εἰς τας ἀρνητικὰς ὀψεις του πολιτισμοῦ τῆς νεωτερικότητος, εἰς τον ἀκραῖον ορθολογισμὸν, εἰς τὴν τεχνοκρατίαν, τον αὐτονομισμὸν, τον ἀντικοινωνικὸν ἀτομοκεντρισμὸν, εἰς τὴν «ἀπανθρωπίαν του δικαίωματος» καὶ τὴν ἀντιθρησκευτικὴν νεύρωσιν καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα. Δεν εἶναι

δυνατόν να αγνοήσωμεν ὅτι ἡ νεωτερικότης ἐξέθρεψε τὸν ἀνθρωπομονισμόν καὶ τὴν σχέσιν μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ φύσεως. Ὁ ἄνθρωπος αὐτοεχρίσθη κυρίαρχος καὶ ἐξουσιαστής τῆς φύσεως, τὴν ὁποίαν ἀντικειμενοποίησε καὶ μετέτρεψεν εἰς μέσον τῆς εὐδαιμονοθηρίας του. Ἐκυριάρχησαν, με καταστροφικὰς δια τὸ φυσικὸν περιβάλλον συνεπειὰς, ἡ προτεραιότης τῆς κερδοφορίας ἐναντι τῆς αειφορίας, ἡ κτητικὴ ἀξιολογία ἐναντι τοῦ μετοχικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἔχειν ἀπέναντι του εἶναι, οἱ οικονομικοὶ δείκται ἀπέναντι εἰς τοὺς περιβαλλοντικούς δείκτας, ἡ καταναλωτικὴ μανία ἀπέναντι εἰς τὴν βιωσιμότητα καὶ τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, εἶναι τελείως ἀκαιρον νὰ καλλιεργῶνται καὶ σήμερον ἐντὸς τῆς ὀρθοδοξίας ἀντινεωτερικὸν πνεῦμα καὶ ἀπαξιωτικαὶ θέσεις δια σύνολον τὸν σύγχρονον πολιτισμόν καὶ νὰ ζητήται καταφύγιον εἰς τὸν συντηρητισμόν, εἰς προνεωτερικὰς, δῆθεν «παραδοσιακός», ἀξίας καὶ εἰς μίαν ἄγονον ἐσωστρέφειαν. Τοιοῦτοτρόπως, ὅμως, δια νὰ χρησιμοποιήσωμεν τοὺς σοφοὺς λόγους τοῦ μακαριστοῦ πνευματικοῦ ἡμῶν πατρὸς, τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνοϋ Μελίτωνος, «υποκρινόμενοι τὸ χθες, ἀπουσιάζομεν ἀπὸ τὴν σήμερον καὶ ἡ αὔριον ἐρχεται ἄνευ ἡμῶν».

Ἡ Ὄρθοδοξία, οφείλει νὰ προβάλλῃ σήμερον τὰς οἰκουμενικὰς τῆς ἀξίας καὶ ὅχι τὰ ἐπιμεριστικὰ τῆς στοιχείᾳ. Πρέπει νὰ ἀσκήσῃ αὐτοκριτικὴν, ἐπειδὴ δὲν ἐτόνισε, με μεγαλυτέραν ἐμφασιν, τὰς ἀνθρωπιστικὰς τῆς παραδοχὰς καὶ τὸ προσωποκεντρικὸν ἦθος τῆς, καὶ νὰ συνταχθῇ με τὰς δυνάμεις ἐκεῖνας, αἱ ὁποῖαι ἀγωνίζονται δια τὴν ἐλευθερίαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν εἰρήνην.

Ἡ δημιουργικὴ συνάντησις Ὄρθοδοξίας καὶ νεωτερικότητος δύναται νὰ λειτουργήσῃ ὡς πρότυπον δια τὰς μὴ χριστιανικὰς θρησκείας, νὰ προσεγγίσουν τὴν νεωτερικότητα, νὰ ἀνακαλύψουν τὸ ἀνθρωπιστικὸν τῆς περιεχόμενον, νὰ ἀσκήσουν κριτικὴν εἰς τὰς ἀκρότητάς τῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀρχίσουν ἓνα εἰλικρινὴ διάλογον με αὐτὴν. Γνωρίζετε ὅτι ἡ πιο σκληρὴ κριτικὴ κατὰ τοῦ νεωτερικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ἀτομοκεντρισμοῦ καὶ τοῦ υλισμοῦ του, προέρχεται σήμερον ἀπὸ τὰς μὴ χριστιανικὰς θρησκείας.

Δια τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν εἶναι ἄμοιρος εὐθυνῶν καὶ ὁ ἴδιος ὁ δυτικὸς κόσμος ἢ, καλύτερον, αἱ ἀλαζονικαὶ αὐτοῦ τάσεις, ἡ προκλητικὴ προβολὴ τῆς πολιτιστικῆς υπεροχῆς τῆς Δύσεως, ἡ ἰδεολογικοποίησις καὶ ἐπιλεκτικὴ χρῆσις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, ὁ φονταμενταλισμὸς πολλῶν νεωτερικῶν κινήματων, ἡ ἐκκοσμίκευσις, ἡ ἐπιδεικτικὴ κατανάλωσις καὶ ὁ εὐδαιμονισμὸς, ὁ ἀσύδοτος ἠθικὸς υποκειμενισμὸς κ.ἀ.

Ὁ σοβαρὸς καὶ ἀπροκατάληπτος διάλογος μεταξὺ νεωτερικότητος καὶ μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν θὰ ὠφελήσῃ τὰς δυο πλευράς, καθὼς καὶ τὴν ἱεράν υπόθεσιν τῆς εἰρήνης. Με τὴν ἀλληλογνωριμίαν ἀυξάνεται ἡ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη, υπερβαίνεται ἡ ἐσωστρέφεια, ἀναπτύσσεται ὁ σεβασμὸς τῆς διαφορετικότητος, ἀνακαλύπτονται αἱ κοιναὶ ἀνθρωπιστικαὶ παραδόσεις, προωθείται ἡ συνεργασία καὶ ὁ κοινὸς καλὸς ἀγὼν δια τὸν ἄνθρωπον. Ἴσως, αἱ θρησκείαι νὰ εὐγνωμονοῦν, ἐκ τῶν υστέρων, τὸν νεωτερικὸν πολιτισμόν δια τὴν εὐκαιρίαν που ἔδωκεν εἰς αὐτὰς νὰ συνειδητοποιήσουν καὶ νὰ προβάλλουν τὸ ἀνθρωπιστικὸν περιεχόμενον των!

Κυρίαὶ καὶ κύριοι,

Τὰ μεγάλα προβλήματα τοῦ παρόντος δὲν εἶναι μόνον ἐπιστημονικὰ καὶ τεχνολογικὰ, κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ, ἀλλὰ καὶ ἠθικὰ, πνευματικὰ καὶ θρησκευτικὰ. Οἱ σύγχρονοι καιροὶ ἔχουν ἀνάγκην μᾶς Ὄρθοδόξου Ἐκκλησίας ὡς χώρου τοῦ προσώπου καὶ τῆς ἐλευθε-

ρίας. Εντός της ανάληπτου οικονομοκρατίας, του παγκοσμιοποιημένου τεχνοπωλείου και της απρόσωπου κοινωνίας της πληροφορίας, του διάχυτου ατομοκεντρισμού και του κολλεκτιβισμού, κοσμικού ή θρησκευτικού τύπου, ο πολιτισμός του προσώπου, οι προσωποκεντρικά και προτεραιότητες ζωής και ελευθερίας και ο σχεσιακός τρόπος του βίου της Ορθοδοξίας, αποτελούν εναλλακτική πρότασιν ποιότητας ζωής. Εν πρόσωπον σημαίνει ουδέν πρόσωπον. Η κόλασις δεν είναι η παρουσία του άλλου, αλλά η απουσία του. Δεν είναι δυνατόν να είμαι πρόσωπον, να είμαι αληθώς ελεύθερος, παρά ως ον σχέσεως, δια μέσου δηλαδή του άλλου. Δεν αληθεύομεν παρά «εν αγάπη», «εν εκκλησία», διότι η αλήθεια είναι κοινωνία και όχι αυτοβεβαίωσις της ατομικότητας.

Ο πολιτισμός του προσώπου είναι ασύμβατος με την αυτονόμησιν της τεχνολογίας και της οικονομίας από τας πραγματικάς και ζωτικάς ανάγκας του ανθρώπου, από το «υπαρξιακόν έχειν». Είναι αδιανόητον να παράγωμεν ό,τι είναι τεχνικώς δυνατόν και ό,τι υπόσχεται κέρδος, χωρίς να διερωτώμεθα, αν αυτό ωφελή ή απειλή τὸ ανθρωπίνον πρόσωπον και τον κόσμον του. Δεν υπάρχει βιώσιμος οικονομία, χωρίς κοινωνικόν προσανατολισμόν, χωρίς δικαιοσύνην και χωρίς οικολογικήν ευθύνην και σεβασμόν της κτίσεως. Εἰς το μήνυμα ημῶν οι Προκαθήμενοι των Ορθοδόξων Εκκλησιῶν κατὰ την πρόσφατον Σύναξίν μας εν Φαναρίῳ εἶπομεν μεταξύ άλλων: «Βιώσιμος οικονομία είναι εκείνη, η οποία συνδυάζει την αποτελεσματικότητα με την δικαιοσύνην και την κοινωνικήν αλληλεγγύην».

Ουδείς ετίμησε και κατηξίωσε το ανθρωπίνον πρόσωπον τόσον ὅσον η Εκκλησία του Χριστοῦ. Πουθενά δεν συνεφιλιώθη τόσον βαθέως ο νους και η καρδία, η πίστις και η γνώσις, η ελευθερία και η αγάπη, το πνεῦμα και η ὕλη, το άτομον και η κοινωνία, ο ἄνθρωπος και το περιβάλλον, ὅσον εἰς τον μετοχικόν τρόπον του βίου της Εκκλησίας, ὅπου η ελευθερία και η αλήθεια δεν εἶναι κτήσεις, ἀλλὰ σχέσις. Ο Θεός των Πατέρων ημῶν, ἀπό της πρώτης ἕως της τελευταίας σελίδος της Βίβλου, εμφανίζεται ὡς «Θεός μεθ' ημῶν», ὡς ζωοδότης και φιλόανθρωπος. Και ο λόγος της Εκκλησίας εἶναι και θα παραμείνη παρέμβασις υπέρ του ανθρωπίνου προσώπου και του κόσμου του, αὐτοῦ, του καλοῦ λίαν, οἴκου των εικόνων του Θεοῦ.

**Κωνσταντῖνος ΓΕ.  
ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ**

Καθηγητής Παντείου  
Πανεπ. Κοιν. και Πολ. Επιστημ.,  
Πανεπιστημίου Αθηνῶν (Επισκ.),  
Ex Ch.L.U.L. Bruxelles, Ex Int.  
I.I.A.P., Paris

**Δρ Βασ. ΔΕΛΗΘΕΟΥ**

Εντετ. Διδασκ. Μεταπ.  
Προγρ. Χαροκοπείου  
Πανεπιστημίου

**ΟΙ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ  
ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ  
ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ  
ΣΕ ΧΩΡΕΣ  
ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ  
ΑΛΒΑΝΙΑ, ΒΟΣΝΙΑ,  
ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ,  
ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ,  
ΚΡΟΑΤΙΑ, Π.Γ.Δ.Μ.,  
ΣΕΡΒΙΑ-  
ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟ,  
ΡΟΥΜΑΝΙΑ  
ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ  
ΣΧΕΔΙΟ  
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ  
ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ  
ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ**

Αθήναι  
Μάρτιος 2005